

DUPKA GYÖRGY

KÁRPÁTALJAI NŐK A GUPVI ÉS A GULÁG TÁBOROKBAN, AZ OTTHON MARADT ANYÁK, LÁNYOK HELYTÁLLÁSA

II. FEJEZET

AZ ÉLETMENTŐ ASSZONYOK, LÁNYOK TEVÉKENYSÉGE (1944-1946)

*„Hozzád fohászokodom, drága jó Istenem,
Segíts meg még egyszer innen hazatérnem,
Segíts meg, hogy lássam még egyszer gyermekem,
Kedves jó szüleim meg a feleségem.”*

(Könyörgés¹, 1946. Szerzője ismeretlen)

Az 1944. október-november heteiben végrehajtott hadifogoly ejtési akció során csak Kárpátalján és hegyvidékén a 4. Ukrán Front egységei több mint 19 984 magyar és német katonát ejtettek foglyul.

A hadifogoly-mentési akcióba a kárpátaljai magyar nők is bekapcsolódtak, számos hiteles történet igazolja hősiességüket és bátorságukat.

1. A katona-mentő, sírgondozó asszonyok

Ezúttal a Kárpátalján megtörtént esetekből az alábbi három lélekerősítő történetet választottam ki. Az egyik a sajtóban is ismertté vált **Bodnár Lajosné** élettörténete, aki a szovjet csapatok bevonulásakor – elmondása szerint – „kapott még egy apukát”. Ezt úgy mesélte el, hogy a szovjet túlerő előrenyomulása következtében, miután összeomlott a magyar frontvédelem: „*A magyar ka-*

¹ Lásd: *Istenhez fohászokodva... 1944 Szolyva. Verses levelek, imák a sztálini légerekből.* Ungvár, Intermix Kft. 1992. 22-23.old. A továbbiakban: *Istenhez fohászokodva...*

tonák egymás után kényszerültek szökésre 1944. őszén. A koncházi erdőkből jöttek errefelé, a mezőn álló tengerigórék kévéit kupacokba rakták, abban rejtőzködtek szegények. A nép oda hordta nekik az élelmet, míg hideg nem lett. Öt-hat éves lehettem akkor; édesapám fogságba esett, majd megszökött. Úgy állított haza, mint egy koldus: szakadtan, szakállasan, kiéhezve. Egy darabig a Csehszlovákiában élő nagynénémnél húzta meg magát. Míg ő odavolt, egy székesfehérvári katona került hozzánk, édesanyám és testvéreim istápolgatták. Eleinte a padlason rejtegették, majd a kamarában, aztán később már elő is mert jönni. Édesanyám azt mondta nekünk, meg kell mentenünk ezt az embert, ezért mindannyian apának kezdtük szólítani. Amikor aztán elvitték a férfiakat a háromnapos munkára, őt is behívták. Sosem láttuk többet.”²

A fentebb idézett **Bodnár Lajosné**, lánykori nevén **Úr Ilona** közlése szerint Katergény sírkertjében van egy fejfa, amelyre mindössze ennyi van írva: *Itt nyugszik egy magyar katona*. Hosszú évek óta a családja viseli gondját a sírnak, de a falusiak is gyakran tesznek virágot az idegen katona hantjára. Mint **Bodnár Ilona** meséli, a fejfát édesapja, **Úr Miklós** kovácsolta.

A magyar katona „Székesfehérvárról származik. Mikor édesapám hazatért a lágerből, rácsodálkozott a jeltelen sírhantra. Akkoriban mindenki félt, nem mertek fejfát állítani. Édesapám kovács volt, nem is félt, így aztán családi örökség lett a sír gondozása. A magyar katona 1944 októberében került a temető kertjébe. Mint az egyik szemtanú elmondta, a szomszéd falu, Homok irányából hozták egy muszka szekéren. Két orosz katona kísérte a székesfehérvári foglyot, a temetőhídon megálltak, leszállították a katonát, majd leütötték. Miután a magyar elterült, lehúzták a bakancsát és elmentek. Mire a szemtanúk odaértek, a fogolyban már nem volt élet.

– **Slinszky Lajos** volt akkoriban a bíró, elmentünk hozzá tanácsot kérni. Ő azt mondta, ne tegyünk be csak úgy a földbe. Elhoztuk a szekérről az oldaldeszkat, koporsót csináltunk belőle és beletettük. Sír nem áshattunk, mert Tarnócról a németek minden mozgó tárgyra lőttek. A temető körüli futóárkba tettük, majd ráhúztuk a földet. A nyakában lógott egy lánc, rajta a neve: **Demeter Zoltán**. De hogy hány éves volt, azt nem tudtuk megállapítani. 29-32 évesnek látszott.”³

Az adatközlő úgy tudja, hogy a Katergényhez közeli erdőben számtalan jeltelen sír van, amelyek gondozásával már senki nem törődik.

² Egy eltűnt férfigeneráció nyomában a GUPVI-GULÁG kárpátaljai túlélők vallomásaiból. (Eltitkolt, múltidéző emlékezet a szovjetizálás időszakából, 1944-1990. DUPKA György közreadásában. Intermix Kiadó. Ungvár-Budapest, 2017. 24.old.

³ -jázmin-: Homok irányából hozták. In: Kárpátalja, 2002. ápr. 26. 67. szám

Egy másik legendás „katona-mentő” eset **Hidi Erzsébet** férjjes asszonyhoz, kötődik (Nagydobrony, 1913), aki a szovjet légertől, illetve a halálos ítélettől bátran és elszántan mentette meg férjét, **Hidi Miklós** csendőr-törzsrörmestert. Három közös lánygyermekük volt, **Erzsébet** (1939), ikerpár: **Klára** és **Margit** (1941). Elmondása szerint nyomozás indult a férje ellen, az egész falut felforgatták. A padláson rejtőzött el. A férfinak később sikerült Magyarországra szöknie. Ekkor látták egymást utójára. (...) Erzsébet magára maradt az ötéves **Erzsikével**, a hároméves ikerpárral és a négy öreg szülővel. Állandó feszültségben éltek, kihallgatás kihallgatást követett. Egy alkalommal a községháza pincéjébe is bezárták, a gyerekeket ezalatt puskával őrizték. Minden munkát elvállalt, hogy fenntartsa a családot. (...) 1955-ben levelet kaptak egyik magyarországi ismerősüktől, mely végre hírt hozott felőle. Végre megtudták, férje, **Hidi Miklós** él, Ausztráliában van. Később megindult a levelezés is, bár a szigorú cenzúra miatt a levelekben legfeljebb a családdal kapcsolatos hírekről, egészségi állapotukról lehetett szó.

Az idegenbe szakadt családfő számtalanszor próbálkozott a családegyésítéssel, de nem engedték meg, hogy hozzátartozói elhagyják a Szovjetuniót. (...) 1988-ban végre megengedték, hogy családja meglátogassa. Költséges volt az út Ausztráliába, csak egyikük kelhetett útra.

Ezúttal egyik lánya, **Margit** lett a kiválasztott, így találkozott 44 év után először az édesapjával. Ezután évekig újra csak a posta kötötte őket össze. A sokat próbált édesanya megbetegedett, majd 1994. december 12-én visszaadta lelkét Teremtőjének. A lányok táviratoztak édesapjuknak, hogy tudassák vele a tragikus hírt, ám legnagyobb megdöbbenésükre jött a válasz: édesapjuk is meghalt. 51 év elszakíttóság után Isten ugyanazon a napon szólította magához mindkettőjüket. Mint később **Hidi Miklós** egyik ausztráliai barátja levelében beszámolt a családnak, Miklós az utolsó napon könnyes szemmel a következőket mondta neki: „*Szegény feleségem is épp most szenved a te utolsó! Úgy látszik, egyszerre megyünk el! De fent találkozni fogunk egymással!*”⁴

A II. világháború számos nemzedék tudatában már csak távoli történelmi eseményként van jelen, akik viszont elvesztették hozzátartozóikat, azoknak míg élnek, örökké fáj a háború, hiányzik az eltűnt családtag. Például egy másik történet hőse, a kőrösmezői **Wizauner József** magyar honvédként harcolt a Kárpátokban. Feleségét, két kicsiny gyermekét hagyta odahaza.

⁴ Popovics Zsuzsanna: „*Ma is hiányzik az édesapánk...*” *Ahol máig fáj a háború.* In: *Kárpátalja*, 2003. jún. 6. 125. szám.

A kőrösmezői család 1944-ben kapott értesítést arról, hogy szerették „mint harctéri beteg gyógykezelés alatt” áll az ungvári katonai kórházban.

Az ungvári katonai kórházban elhunyt és név szerint is ismert 114 honvédet a mai Ungvár, Sahta-városrész, Bercsényi úti temetőben helyezték örök nyugalomra. A szovjet időszakban a temetőt szétverték. **Holló József** tábornoknak, a Magyar Hadtörténeti Intézet és Múzeum munkatársainak köszönhetően 2004 októberében a több hónapos felújítás után katonai tiszteletadással a parcellát felavattuk. Az ungvári katonai temető egyik keresztjére már a sírkert avatásának napján koszorú került. **Farkas Árpád** Szegedről utazott Kárpátaljára, hogy felkeresse édesapja, **Farkas Imre** végső nyughelyét. A magyar királyi hadsereg főhadnagya 1944. október 25-én hunyt el.

Wizauner Ilona karon ülő **Olga** kislányával utazott Ungvárra, hogy találkozzék hitvesével. Ekkor látta férjét utoljára életben, egy évvel később vöröskeresztes levél tudatta halálhírét... **Szenekné Wizáver Olga** kőrösmezői tanítónő a későbbiekben erre a gyászos eseményre így emlékszik: „...a családi házban összejöttek a szomszédok, anyukánk felolvasott egy levelet, és mindenki nagyon sírt. Nem értettem, miért, csak évekkel később derült ki, hogy akkor kaptuk meg a vöröskeresztes levelet, mely tudatta: édesapánk halott. Margit testvéremmel évekig kerestük az értesítőt, de édesanyánk úgy eldugta, hogy maga sem tudta, hová lett. Pár éve bukkantunk rá a régi

családi ház padlásán. Kibontottuk, leültünk és mindketten sirattuk. Mindig hiányzott az édesapánk. Bár már hatvanéves vagyok, ma is szükségét érzem, hogy éljen és mellettünk legyen... ”⁵

Az érintettség jogán én is eredménytelenül kutakodtam apai nagybátyám után különböző hadifogolyadatbázisokban. Az 1920-ban született **ifj. Dupka András** a 2. magyar hadsereg közkatónájaként a keleti fronton, a Don-nyarban harcolt. A hadsereget ért katasztrófa után ugocsai bajtársai sem élve, sem holtan nem látták többé, később hivatalosan is eltűntnek nyilvánították. A hazatérő ugocsai hadifoglyok egyikétől **Anna** nagyanyám úgy hallotta, hogy az Urál-vidék egyik hadifogoly-táborában vélték látni. Ezernyi imát mondott András fiáért, haláláig hazavárta. Ugyancsak haláláig gyászoló **Ilonka** nénémmel, akinek vőlegénye nagybátyámmal együtt tűnt el, gyakran szomorúan dúdoltuk mi is a fülbemászó, lélekbe markoló melankolikus dalszöveget: „*Hova tűnt a sok virág / Hol vannak a katonák... ”*

2. Ennivalót hordó asszonyok, lányok

*„Áldd meg otthonhagyott kedves szüleinket,
Lássuk drága hitvesünket, gyermekünket.
Hallgasd meg őket minden kérésükben,
Hogy boldogok lehessünk az egész életünkben.
Mi Atyánk, Úristen segíts haza minket!
Ámen!”*

(Szolyva, 1944. Ismeretlen szerző)⁶

A háromnapos munkára a Szolyvai gyűjtőtáborba elhurcolt férfiak életét mentő, ennivalót hordó hős asszonyok, lányok kis csoportjai kiemelt fejezetet érdemelnek.⁷ A 4. Ukrán Front katonai tanácsa 1944. november 12-én döntést hozott a kollektív büntetés elvének alkalmazásáról a kárpátaljai magyarokkal

⁵ -jázmin: *Isten ugyanazon a napon szólította magához mindkettőjüket. 51 évig hittek a találkozásban.* In: *Kárpátalja*, 2002.máj. 24. 71. szám.

⁶ „Uram... segíts haza minket...! Lägerírások: versek, fohászok, levelek, naplórészletek a sztálini lágerekből (1944-1959) a „malenykij robot” 70. évfordulójára. *Dupka György* összeállításában. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2014.16-17.

⁷ A Szolyvai Emlékparkban 2020. november 20-án emléktáblát állítunk azoknak a hős, életmentő asszonyoknak, lányoknak, akik a szolyvai lágérbe zárt, éhhalállal küszködő hozzátartozókat (férjeket, apákat, fiúkat) élelemmel látták el, vállalva a szovjet katonák részéről megnyilvánuló zaklatásokat, akik a kiszemelt nők ellen háborús fegyverként alkalmazták a nemi erőszakot is.

és németekkel szemben, akik feltételezésük szerint megakadályozták volna a térség szovjetizálását. Az 1944. november 13-án keltezett 0036. számú határozat alapján több mint 30 ezer férfit hurcoltak az NKVD GUPVI 2. sz. szolvai hadifogolygyűjtő-táborba, közülük minden harmadik soha nem tért haza, mert járványos betegségekben haltak meg (80%-ban disztrófia, kiütéses tifusz, vérhas).

Egri Sándorné uszakai lakosnak a férjét „három napos” munkára Szolvára elhurcolták. Akkor négyéves volt a fia. Az anya megtudta, hogy a férje és sorstársai a nevezett táborban tartózkodnak, 10 uszakai asszony társaságában, hátizsák élelemmel elindultak, és a 60 kilométeres utat Munkácsig gyalog tették meg, majd vonatra szálltak, így jutottak el Szolváig: „... Reggel érkeztünk meg a faluba, de ilyen nagy karika szögesdrótok vették körül a tábort, és nem lehetett oda bemenni, csak a madárnak, és hiába jártuk körbe. Akkor kikiabált egy ember, hogy itt már csak a nagyon betegek vannak. Mondták, hogy Kotárszán csinálnak egy nagyon gyors folyón hidat a többiek. Ott megismertem valakit a táborban. Nagyon piszkosak voltak. Uzsokon keresztül vitték ki aztán őket, én már oda nem mentem, de akik megpróbáltak utánuk menni, azoknak nem sikerült. Aztán Orelban rakták ki őket a vagonból, de ott már sokat csak halva vettek ki. Az én uram felpuffadt, mert a veséje lett beteg. Február 13-án halt meg az uram, és csak föltették egy szánra, úgy minden nélkül, és aztán a nagy hóban lehányták őket... (Uzka, 1980. április)”⁸

14 éves kiskorú volt **Kassay Emma** (Ungvár, 1930), amikor az ungvári hadikórházból hazakerült apját, **Harasz Istvánt** bujkálás után, családjuk köréből kiragadták és elvitték a szovjet katonák. Utána megtudták, hogy Szolvára szállították a magyarokat. Visszaemlékezése szerint akkor Ungvárról is: „Sokan velünk együtt elutaztak Szolvára. Csak arra emlékszem, hogy nagy tér volt, körülötte szűrős dróttal körülvéve, a télben sok-sok ember volt. Vittünk élelmet, és sikerült is átadni, és egy pár szót váltani. Nagyon nehezen éltünk édesapám nélkül. (...) Másfél év után tudtuk csak meg, mikor édesapám hazajött, hogy mit élt át a lágerben. (...) Élt 81 évig, meghalt 1985-ben.”⁹

Az ugyancsak kiskorú **Szilágyi Zsigmond** (Tiszapéterfalva) a nővérel többször vitt élelmet a Szolván raboskodó bátyjuknak és édesapjuknak. Útjukat szinte végig gyalog tették meg. Egy alkalommal Szkotarszkojéba is elmentek a nővérel, az ott dolgozó hozzátartozóiknak vittek élelmi-

⁸ Kárpátaljai magyar férfiak a szovjet lágerekben. 2017. 181. old.

⁹ Egy eltűnt férfigeneráció nyomában..., 182-183. old.

szercsomagot: „Éppen az egyik katonát győzködtük, aki el akarta venni tőlem az ételekkel teli csomagot, amit én természetesen nem engedtem ki a kezemből, amikor egy másik katona puskatussal hátba vágott. Én elestem, eszméletemet vesztettem. A lágerben tértem magamhoz. Ekkor tudtam meg, hogy súlyos gerincsérülésem van, amivel még sokat kell feküdnöm. Több mint egy hónapot feküdtem a lágerben, ahová nővérem hordott nekem ennivalót. Ez alatt az idő alatt nagyon sok ember halt meg mellettem. Iszonyatos volt látni a szenvedésüket. Mikor felépültem, elindultunk hazafelé.”¹⁰

A Bereg-vidéki benei származású **Horváth László** (1926) túlélő, aki apjával került a Szolvyvai lágerbe, a későbbiekben megfogalmazott emlékiratában az életmentő asszonyokról és a kiskorú gyerekekről elismerően ír: „Hősöket megillető tiszteletet és hálát érdemelnek a szeretteikért aggódó édesanyák, akik a csomagjaikkal százak és ezrek életét mentették meg a biztos haláltól.”¹¹

Horváth László a hírhozó asszonyok elmondásaiból értesült az otthoni „rózsásnak nem tekinthető” helyzetéről: „A férfiak nélkül otthon maradt asszonynép sorsa is kilátástalanul keservesen alakult. Mindenkinek fáj, hogy a férfiakat lágerbe vitték, és talán ki is végzik őket. Még inkább elkeseredtek, amikor hírért vették, hogy egy részüket tovább vitték Szolvyvárról. Mi lesz velük téli ruha nélkül? – aggodalmaskodtak a feleségek, az édesanyák. Mindeközben a falvakban részegeskedő orosz katonák, kóbor partizánok tartották rettegésben a védtelen nőket.

A gyöngye feleségeket, édesanyákat és lánytestvéreket az aggódás, a féltés ösztönözte hosszú gyaloglásra a hideg télidőben, hogy segíthessenek raboskodó szeretteiken. Az út két napig és egy éjszakáig tartott, a látogatók igyekeztek korán reggel megérkezni a lágerhez, hogy még a csomagosztás előtt szót válthassanak a foglyokkal, átkiabálva a kerítésen. Ez nem volt könnyű, hiszen kívül az örök igyekeztek elkergetni az asszonyokat, belül a rendészek botozták minél messzebbre a foglyokat az átkozott szögesdrót-kerítéstől. El lehet képzelni, mekkora fájdalmat érezhetett egy-egy feleség vagy lánytestvér, akinek azt kellett hallania, hogy akihez annyi viszontagság közepette jött, már nincs a lágerben, mert tovább vitték, vagy ami még kegyetlenebb – meghalt.”¹²

¹⁰ Egy eltűnt férfgeneráció nyomában..., 183. old.

¹¹ *Kárpátaljai magyar férfiak a szovjet lágerekben*. Történetek, visszaemlékezések, emlékiratok. Összeállította: Dupka György. Szolvyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2017. Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17800/17867/17867.pdf>. A továbbiakban: *Kárpátaljai magyar férfiak a szovjet lágerekben*. 99. old.

¹² *Kárpátaljai magyar férfiak a szovjet lágerekben*. 2017. 97. old.

Nagy Jenő (1924) túlélő visszaemlékezésében szintén említést tesz arról, hogy szerinte őt és édesapját, „ételhordó” édesanyja mentette meg az éhhaláltól. „Szolyván még gyakran küldtek hazulról csomagokat. A szegény jó magyar fehérnép bátran ide is eljuttatta hazulról a finom búzakenyeret, sonkát, szalonnát, kolbászt, befőttet, lekvárt. Ennek láttán a szovjet katonák lélegzete is elállt.”¹³

Többek között leírja az anyjával való találkozást is: „...Anyám is előbukant hirtelen az egyik farakás mögül. Óriási elől-hátul lelógó, háton átvetett zsák-csomaggal... A katonák először megtorpantak, géppisztolyukat lövésre készen csípőjükhez szorították. A következő pillanatban azonban lehanyatlott a kezük a szívfacsaró látványtól. A rend felbomlott. A táborlakók könnyezve ölelgették egymást. Az örök tanácstalanul pislogtak. Végül felismerték, hogy itt nem valami gonosz cselről, hanem bensőséges családi jelenetről van szó. (...) Ekkor jobban szemügyre vettem az anyámat: a lába rongyokba volt burkolva...Elkapta a tekintetemet, szomorúan legyintett: – Hagyd el, fiam, az egyik katona, amikor meglátta, hogy csizmában vagyok, lerángatta a lábamról. Egy kis fiatal taknyos. Szó nélkül engedelmeskedtem, le is lőhetett volna, akkor hogyan hoztam volna el neked és apádnak ezt a két csomagot. (...) Anyám közben elmesélte, mi történt azóta, hogy eljöttünk. (...) A bíró is hordja házunkba a katonákat. Már az egyik hizót megették. Megittak két hordó bort. Ha szól az ember, a bíró gőgösen csak annyit mond: »Hol kerék, hol talp, húgom!« Elhurcoltak benneteket, hogy velünk, védtelen nőkkel azt tegyék, amit akarnak. Nem szólhatunk erélyesebben, mert rögtön azt vágják hozzánk: »Kulák vagy az anyád istenit, pofa be! Mert ha nem, betapasztom...«¹⁴

Nagy Jenő egy másik fejezetben megjegyzi: „Csak sajnálni tudtam az otthon maradt lányokat, özvegyeket, asszonyokat, sokuknak szíve választottja soha nem tért haza. Feketepatakon az én időmben legalább 40 lány maradt pártában...”¹⁵

Lőke Anna hozzám eljuttatott levelében leírta szomorú tapasztalatait a túlélési csomagot cipelő kalandos útvjáról, ekkor látogatta meg Volóc környékére elhurcolt fiú testvéreit. Mint írja: „...Megjött a levél, amit már annyira vártunk. Egy ruszin ember hozta, Hukliván a Volóci járásban dolgoznak. Ruha kell, lábbeli és főleg élelem. Nagy hátizsákokkal felpakolózva szállunk a vonatra, mert Munkácsig már van személyszállítás...”¹⁶ Amerre elhaladtak

¹³ Kárpátaljai magyar férfiak a szovjet lágerekben. 2017. 21. old.

¹⁴ Kárpátaljai magyar férfiak a szovjet lágerekben. 2017. 19-20. old.

¹⁵ Kárpátaljai magyar férfiak a szovjet lágerekben. 2017. 23. old.

¹⁶ Egy eltűnt férfigeneráció nyomában a GUPVI-GULÁG kárpátaljai túlélők vallomásaiból. (Eltitkolt, múltidéző emlékezet a szovjetizálás időszakából, 1944-1990. DUPKA György közre-adásában. Intermix Kiadó. Ungvár-Budapest, 2017. 24. old.

Volóc felé, a sínek mentén, megrázó látványban részesültek, „*temetetlen holttettek alsóruhában...*” Megérkeztek Huklivkára, ott hídépítő tarpaiak útjukat állják, ők is kenyeret kérnek, „*szemekben félelem és kétségbeesés.*” A megtapasztalt körülményekről, teljesen lerongyolódott, halálosan kimerült rabszolga-emberekről torokszorító pillanatokot rögzített **Lőke Anna**. A búcsúzkodó salánkiak a csomagot átadták, majd Volóc-Szolyva irányában, kalandos utakon visszatértek. Soha többé nem látták viszont hozzátartozóikat, ott nyugszanak valahol a volóci hegyoldalban, a vasút mentén vájt jeltelen sírokban.

Ilyenkor veszélybe kerültek a védtelen nők, mert a fiatalabbjaira támadtak a részegen tivornyázó, zabráló szovjet katonák, többen is megerőszakolták őket, egyesektől még a csomagot is elkobozták.

A megerőszakolt nők témakörét Kárpátalján először a csonkapapi **Nagy Zoltán Mihály** író *A sátán fattya*¹⁷ című regényében dolgozta fel, amelyből nagy sikerű játékfilmet **Zsigmond Dezső** filmrendező készített magyarországi és kárpátaljai színészek közreműködésével.¹⁸ A történet az 1944. novemberi kárpátaljai eseményekkel kezdődik, és a megerőszakolt tizenhat esztendő **Tóth Eszter** sorsán keresztül mutatja be Kárpátalja tragédiáját.

3. Az asszonyok kérvényei hozzátartozóik hazabocsájtása ügyében

*„Fiúk! Ah mily gyorsan szállnak az évek...
Valóra válnak az édes remények!
Nem sajog a szívünk, nem sír a szemünk!
Viszont látjuk újra, kiket szeretünk!
Fiúk! Fel a fejjel! – már nem csüggedünk,
Szeretteink várnak – mind hazamegyünk!
Hazamegyünk! Hazamegyünk!”*

(Husztai Béla, Tajset, 1954. január 18.)¹⁹

¹⁷ Nagy Zoltán Mihály: *A sátán fattya*. Hatodik Síp Könyvek. Új Mandátum, Budapest–Ungvár, 1991. Második kiadás: Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2000.

¹⁸ Budapesten, az Uránia Nemzeti Filmszínházban mutatták be 2017. december 11-én *A sátán fattya* című nagyjátékfilmet, az MMA rendes tagja alkotását, melyet a Dunatáj Alapítvány megbízásából készített.

¹⁹ *Istenhez fohászkodva...* 53-54. A vers szerzője Husztai Béla, beregszászi származású református lelkész.

1944 decembere – 1945 decembere között születtek meg az első olyan, a járási/körzei népbizottságoknak címzett hatósági beadványok, amelyek sürgetik a Szolyvára elhurcolt magyar férfiak hazatérését.

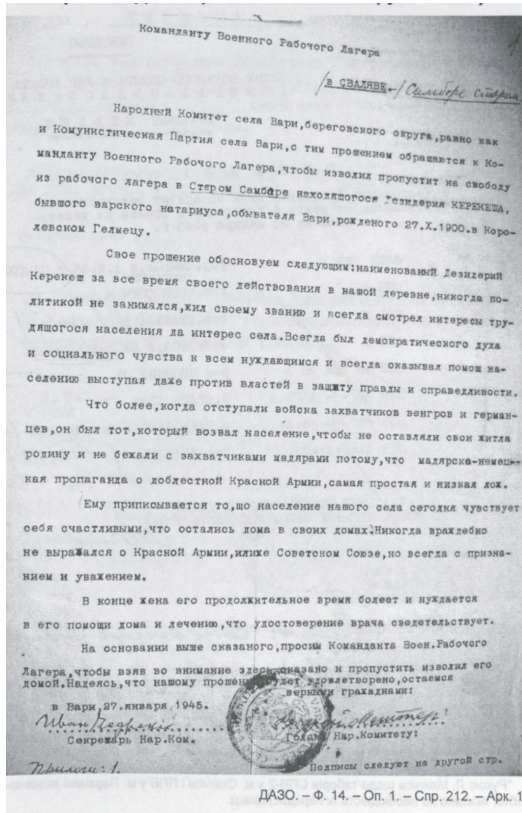
A kétségbeesett feleségek, anyák, rokonok nevében a beregszászi népbizottságnak hasonló tartalmú levelet fogalmazott meg a Bányai népbizottság jegyzője is: „*A járási bizottság mindennap a várakozó nők százaival van tele. Ezek az elhurcoltak hozzátartozói, akik látva azt, hogy én nem akarok kérvényt írni, kiabálnak és sírnak. Kérem ezt az ügyet mihamarabb tisztázni és erről engem tájékoztatni. Állandó jelenlétük miatt nem tudunk nyugodtan dolgozni, mert még el sem akarják hagyni a hivatalt, hiába magyarázom, hogy nem tehetek eleget kérésüknek. 1945. február, Bányai*”.²⁰

Hasonló tartalmú levelek tucatjait tudnánk még idézni, amelyekre megnyugtató válaszokat a hozzátartozójuk életéért aggódó férjes asszonyok, anyák és menyasszonyjelölt lányok – sem a járási, sem a katonai parancsnokságtól nem kaptak. Ha mégis érkezett ilyen levél, arra általában kitérő választ adtak a kérvényezőknek.

Baráth József levéltáros az általunk szervezett 1989-es beregszászi emlékkonferencián először mutatta be a nagy nyilvánosság előtt **Vass Dezsőné** beregrákosi lakos kérelmét, amely 1945. augusztus 7-ei keltezésű és a helyi népbizottság, valamint a KNT jóváhagyásával a 3447-1945 szám alatt lett továbbítva a Sztarij Számbori légerparancsnokhoz. A kérelemben Vassné a következőket írja: „*1944 novemberében a faluban dobpergéssel hirdették ki, hogy minden munkaképes férfi háromnapos munkára hivatik be, amire a férjem egyből jelentkezett és azóta odavan. Ezért kérem, hogy engedjék szabadon a családapát, mivel itthon nagy nélkülözések nélkül élünk, én magamban nem bírom eltartani a családot, nagyon hiányzik a családapa.*”²¹

²⁰ Csatóry György: *Az 1944-es elhurcolás... Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus áldozatairól (1944–1946)*. Dupka György közreadásában. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993. 80. old.

²¹ *Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus áldozatairól (1944–1946)*. Dupka György közreadásában. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993. 207-208. old.

1945. január 27. A Beregszászi járás Mezővári Nemzeti Bizottsága azzal a kéréssel fordul a szolvai hadifogolytábor parancsnokához, hogy engedjék szabadon Kerekes Dezsőt a szombori munkatáborból, mert felesége súlyos betegségben szenved, nincs, aki gondozza.

(Forrás: Kárpátaljai Területi Állami Levéltár – Fond 14. – Opisz 1 – Cpr. 212. – Ark. 1.)

Nemrég került elő a levéltárból az eszenyi **Badó Júlia** (Sztyepanyivna) férjes asszony 1947. január 2-án készült folyamodványa, amelyet az Ukrán SZSZK Belügyminisztériumának címzett férjének, **Badó Jánosnak** (Ivan Ivanovics) (Eszeny, 1905) a hadifogolytáborból való szabadon bocsátása ügyében, aki „a Szovjetunió, Moszkva, Krasznyj Kreszt, Pf. 410/1.

cím alatti hadifogolytáborban tartózkodott: „Ő becsületes polgár volt. Fasisztaszimpatizáns politikával nem foglalkozott, fasiszta szervezetnek nem volt tagja, fasiszta mozgalmakban, pártokban nem vett részt, a Szovjetunió ellen nem harcolt.

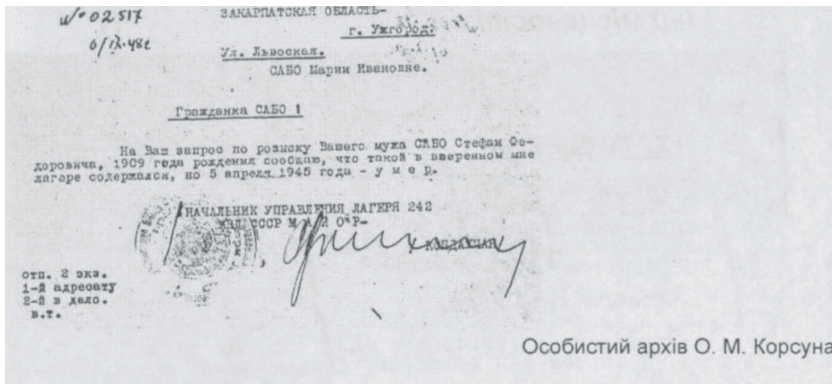
1944. 11. 18-án, a lakosság összeírása alkalmából munkára irányították, ahonnan még nem tért vissza.

*Én gyenge, kétszer operált nő vagyok, aki már 2 éve orvosi kezelés alatt áll. Magam is munkaképtelen vagyok, de eltartom még a férjem 85 éves nagyanyját is, aki majdnem vak, és a 90 éves nagyapját. Ezért kérem, hogy jóindulatúan bírálják el kérésemet (...)*²² A községi tanács tagjai aláírásukkal tanúsítják, hogy a kérelem tartalma teljes mértékben megfelel a valóságnak.

Az 1944-1945 között keletkezett dokumentumokból az is ismertté vált, hogy a férfiak hazahozataláért bátran szót emelő kárpátaljai asszonyok, anyák nyomására, a sok száz levélnek meg lett a hatása, *Turjanica Ivan*, a Kárpátöntúli Területi Tanács Végrehajtó Bizottsága elnöke is levélben²³ fordult Hruscsovhoz, az Ukrán Minisztertanács elnökéhez, hogy bocsássa szabadon a három napos munkára elhurcolt, de hadifogolyoknak nyilvánított embereket, mert nincs, aki megművelje a földeket, munkaerőhiány van az üzemekben, nincs, aki eltartsa a családokat. Úgynevezett „hadifoglyok” alatt magyar és német nemzetiségű kárpátaljaiak értendők, akiket a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának 1944. november 13-án kelt, 0036. számú határozata alapján az NKVD-frontcsapatok nemzetiségi hovatartozásuk miatt „három napos munkára” rendeltek, amelyből végül három év kényszermunkatábor lett, sok ezer apa és fiú nem élte meg a várva várt szabadulást, azok idegen földben nyugszanak. Az özvegyen maradt asszonyok és lányok holtukban is siratták, hazavárták őket.

²² Szám: 263. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. 2558, op. 2, ügyiratszám: 6812, p. 2. Eredeti. Kézírás.

²³ Szám: 282. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. R-195, op. 24, ügyiratszám: 7, p. 110. Eredeti. Gépirás.

1948. szeptember 5. A SZU Beliügyi Népbiztosságának 242. sz. tábora igazgatóságának értesítése Szabó Mária ungvári lakosnak férje, Szabó István haláláról. (Forrás: O. M. Korszun magángyűjteménye.)

(Folytatása következik)